

⁵⁸ 1715. évi VII. törvénycikk, a felségsértés eseteiről.

4. § Az ügynek elbírálása s megvizsgálása pedig közvetlenül egyedül a királyi felségre tartozván, az ő jószágos tetszésére marad fenn, hogy e szömyü büntettet Ő császári királyi felsége maga személyében, magyar tanácsosaival, a hazai törvények szerint az országon belül, avagy kívül kívánja megvizsgálni és ellátni.

5. § Ha pedig a fennemlített Ő királyi felsége az ilyen bíraskodást saját személyében gyakorolni nem akamá: akkor maga helyett tetszése szerint kiküldendő magyar bírakat fog az ilyen ügyek elbírálására rendelni, de csak az országon belül s nem azon kívül, kik az ország fentebb jelzett törvényei értelmében fogják az ily ügyet megvizsgálni, s tartoznak azután az abból következő peres eljárást, egész terjedelmében, Ő kir. felségének előterjeszteni. – CJH.

⁵⁹ Az 1723. évi 9. a hűtlenségi bünt magukban foglaló esetekről szóló törvénycikk, rendet kívánt tenni a széttagolt és kusza magatartáscsoport tekintetében. A nyíltan a szent korona, királyi felség és az ország közállománya ellen támadókat, illetve ellenszegülőket, valamint az ország belső állományának feldúlására vagy megzavarására „*akármiféle embereket*” felfogadó és behívó személyeket büntette, fejük és a részükre eső ingó s ingatlan javaik elvesztésével. – CJH.

⁶⁰ 1723. évi XXX. Törvénycikk a kerületi táblák felállításáról, és az azoknál alkalmazandó személyekről – CJH.

⁶¹ 1723. évi XXVI. Törvénycikk a királyi ítélőtáblához tartozó ügyekről, a törvénykezési perorvoslatokról s az idézés határidejéről – CJH.

⁶² 1790/91. évi LVI. Törvénycikk a pártütés és a hűtlenség bűnéről – CJH.



Debrecen történetének utóbbi közel 300 évében meghatározó módon részese volt a felsőbbíraskodásnak. A III. Károly-féle 1723-as igazságszolgáltatási reformoktól kezdve, amikor a Tiszántúli Kerületi Ítéltő Tábla felállt, máig összesen – alig 30 évnyi szünettel – állandóan működött a városban harmadfokú (vagy az ítélkezés aktuális fórumrendszerében annak megfelelő) ítélő fórum, s működtek mellettük természetesen alsóbb fokú bíróságok is.

A kezdetek

A rendi korszakban Debrecen szabad királyi városban a városi tanács mint önkormányzat egyben bíróságként is funkcionált. Büntetőperekben hozott ítéleteit nem lehetett jogorvoslattal megtámadni, a polgári perekben hozott döntések ellen azonban lehetett helye fellebbezésnek a tárnokmester bíróságához, a Tárnoki székhez. A bírói tisztség betöltésére nem szakmai alapon, nem a jogismeret alapján kerülhetett sor, hanem – ettől teljesen függetlenül – valamilyen más jogcímen nyerhetett egy személy olyan hatalmat, amely magában foglalta az igazságszolgáltatás jogát is.

A városi polgárokat jogvitáik intézésében¹ a városi bíró (később polgármester) és a tanács mellett a városkapitányi hivatal, a városi jegyző, bizonyos esetekben a tisztí ügyész segítette. Amikor a városi tanács az igazságszolgáltatással foglalkozott (még mindig nem elkülönítve egyéb, igazgatási jellegű ügyeitől), külön „*judiciális ülésen*”, néha már alkalmazott megnevezéssel „*törvényszékként*” járt el. Ez volt a városi polgárok tipikus ítélkező fóruma, hiszen a legtöbb ügy itt indult. Csak a kisebb, rendszeti jellegű, kihágási ügyekben nem kellett a tanácshoz menni, hiszen azokban a városkapitányi szék és a vásárbíró volt az illetékes.²

Az elsőfokú, helyi bíraskodás mellett – (már) amennyiben ekkoriban már lehetőség volt a jogorvoslatra – fellebbezéstől is léteztek. Büntetőügyekben a 18. század végéig nem lehetett fellebbezni, az ilyen ügyeket a tanács első és végső fokon bírálta le. Az 1790/91-es reform után a fellebbezés fóruma büntetőperben a királyi kúria volt.³

Balogh Judit

A felsőbbíraskodás megszervezése Debrecenben

Polgári perek esetében a szabad királyi városok fellebbezéstől fóruma a már említett tárnoki szék⁴ volt, de lehetett a személynöki szék,⁵ vagy akár az 1723-as bírósági reformmal felállított kerületi tábla⁶ is. Debrecenben a Tiszántúli Kerületi (Ítéltő) Tábla működött egészen 1869. május végéig, ez ítélte meg másodfokon az elé terjesztett ügyeket.

Az 1848. évi áprilisi törvények nem hoztak érdemi változást a bírósági szervezet tekintetében, hiszen a jogi eszközökkel megvívott forradalom fő célkitűzése a közjogi, alkotmányos keretek megváltoztatása, nem pedig a finomhangolás volt. „*A törvényes bíróságok és ítélőszékek törvényes önállóságukban, s a törvény további rendelkezéséig eddigi szerkezetükben fenntartandók*” – rendelkezett az 1848:III. tc. 27. §-a. Ennek megfelelően működött 1848 és 1850 tavasza között Debrecen város Törvényszéke, és ítélte minden nagyobb súlyú büntető és polgári ügyben.⁷ Emellett (alsóbb fokon) a reformkorból megmaradt mezőrendőrség, továbbá a városkapitányi hivatal (ezen belül a kapitányszék) és a hadnagyszék volt hivatott jogviták rendezésére.

A szabadságharcot követő erős osztrák központosítás az önkormányzati bíraskodás megszüntetését eredményezte: államosították az igazságszolgáltatást, törekedtek a bírói hatásköröknek a közigazgatásról való leválasztására, és egységes fórumrendszert hoztak létre.

A fordulópontot tehát e tekintetben nem az 1848-as jogi forradalom, hanem sokkal inkább a neoabszolutizmus időszaka jelentette, amelyben – az Olmützi Alkotmány alapján – megjelent a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztásának igénye. Helyes az a megállapítás, amely szerint „*paradox módon az Olmützi Alkotmány volt az első dokumentum, amely a hatalommegosztást, és*



A debreceni királyi törvényszék épülete

*vele együtt a bírói függetlenséget, illetve annak garanciáit először említette, amely néhány évvel később annak a jogállamiságnak lett egyik alapvető garanciája, amelyet az oktrojált norma minden tekintetben fel szeretett volna számolni”.*⁸

A bíraskodásra vonatkozó császári pátensek tartalmi vonatkozásait tekintve meg kell állapítanunk, hogy azok alig néhány év alatt sokkal nagyobb lépést jelentettek a modern igazságszolgáltatási rendszer kiépítése felé, mint a megelőző három évszázad.

Az 1849. november 10-i rendelet szerint az országban járási bíróságokat, megyei törvényszékeket, kerületi fő-törvényszékeket és egy legfőbb törvényszéket kellett felállítani. Debrecenben császári és királyi Járásbíróság,⁹ és a Megyei Törvényszék működött, az illetékességébe tartozó debreceni és további öt járásbírósággal. Felettes szervük a Nagyváradi Kerületi Főtörvényszék volt, amely először szintén Debrecenben végezte ítélkező tevékenységét, mindaddig, amíg 1854-ben át nem költöztették ténylegesen Nagyváradra.¹⁰

A Debreceni Járásbíróságon belül működött az ügynevezett Vegyesbíróság is, amely büntető- és polgári bírósággént, valamint telekkönyvi hatóságként is eljár.¹¹ 1854–61 között a Debreceni (I. osztályú) Járásbíróság helyett új szerv, az ún. *Városilag kiküldött bíróság* működött, amely – nevével ellentétben – nem önkormányzati, nem tanácsi szerv, hanem rendes bíróság volt.¹² Felettes szerve továbbra is a debreceni Megyei Törvényszék volt, amely 1859-től kereskedelmi ügyekben is hatáskörrel rendelkezett, tehát váltótörvényszék-jelleget is nyert.

Ez után az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok azon rendelkezése 1861-ben, amely az 1848 előtti bíróságok visszaállításáról szólt, inkább visszalépést jelentett. Az

Ideiglenes Törvénykezési Szabályok nyomán 1861-ben visszaállították Debrecen város Törvényszékét, mint önkormányzati bíróságot, s ekként működött egészen 1871-ig, a királyi bíróságok felállításáig. A Törvényszéken belül három tanácsot szerveztek: a polgári és a büntető tanács mellett ide sorolták be a városi bíróságnak nevezett, egyesbíróként, kihágási ügyekben eljáró fórumot is.¹³ Továbbra is működött a Tiszántúli Kerületi Ítéltő Tábla, amelynek hatásköre a korábbiakhoz képest csak az ősiség eltörlése miatt megszűnt perekkel csökkent. Az ITSZ megtartotta az abszolutizmus 1852. november 29-ei pátense alapján felállított úrbéri bíróságokat, és az 1855-ös telekkönyvi pátens alapján elrendelt telekkönyvvezetést is bírói szerv, a városi törvényszék hatáskörébe sorolta. A fellebbvitel tekintetében sem rendelt el változást: a városi törvényszéktől a királyi táblához lehetett fellebbezni.

A korszakot tartalmi-szerkezeti értelemben az 1868:LIV. tc., azaz az Ideiglenes törvénykezési rendtartás zárja le, amely a szabad királyi városokban, így Debrecenben is a városi bíró és városi tanács ítélkezését tartotta fenn azzal, hogy a bírói tanácsok létszámát három főben határozta meg. További jelentős újítása volt a Kerületi Ítéltő Táblák megszüntetése 1869. június 1-i hatállyal.

A kiegyezést megelőző bő évtized hullámválása érthető: a Habsburg-birodalom az abszolút uralkodói hatalomgyakorlás eszközeivel is nehezen volt működtethető, ráadásul sem a belpolitikai, sem a külpolitikai (elsősorban katonai) események nem kedveztek az erős központi hatalomnak. A magyar nemesség passzív rezisztenciája, a gazdaság működésének tudatos elfojtása, emellett a porosz seregektől szenvedett súlyos vereség, a nagyhatalmi befolyás elvesztése (miatt) okán kialakult feszült helyzet miatt az udvar, a bécsi kormányzat „engedményekre” kényszerült.

Ennek lett a következménye az önkormányzati jellegű bíraskodás visszaállítása, és az, hogy az egységes állami szervezetrendszer nem volt már erő és lehetőség stabilizálni.

Az igazságszolgáltatás és a helyi önkormányzás (azaz a közigazgatás) elválasztása tekintetében helyi szinten a hatalmi-politikai adottságok mellett gyakorlati, pragmatikus szempontok is szerepet játszottak abban, hogy az alacsonyabb fokú bíraskodás terén az állam befolyása sokáig alig maradt érezhető. Ilyen szempont volt például az, hogy a jól képzett jogász „személyzetet” finanszírozni kellett, és az utánpótlásáról is szükséges volt gondoskodni. Ezért sokáig keveredett a helyi igazgatás és bíraskodás, illetve fordult elő az állami és helyi hivatalok egyszerre történő betöltése.¹⁴

A rendi kötöttségektől való elszakadás első jele tehát az 1868. évi Ideiglenes törvénykezési rendtartással létrejött háromfokú bíraskodás volt. Ez azonban még mindig nem volt egységes, különösen nem állami szervezet, hiszen mind a korábbi nemesi vármegye, mind a szabad királyi városok bírói jogkörét fenntartotta, ráadásul a kivételes vagy különbíróóságok rendszerét megerősítette. Debrecen sz. kir. város törvényszékének hatáskörébe tartozott ugyanis a vásári bíraskodás, megmaradt a kereskedelmi és váltóbíraskodási hatáskör, 1867-ben egy igazságügy-miniszteri rendelettel Horvát Boldizsár újraélesztette az esküdtbíraskodási rendszert a sajtóvétségek tekintetében, és megmaradt az imént már említett úrbéri bíraskodás is.

Az 1869–71 között Debreceni Királyi Vegyes Bíróság néven működött – a jogszabály által is ideiglenesnek szánt – új bírói hatóság a Tiszántúli Kerületi Ítéltő Tábla utód-

jaként, Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter rendelete alapján állt fel, és immár a korábbiaknál egységesebb bírói fórumként, váltótörvényszékként és sajtóbíróságként is működött.¹⁵ Elnöke, Sárváry Ferenc miniszteri biztosként járt el a felállítandó új, királyi bíróságok megszervezése ügyében.

A modern, állami felsőbbbíráskodás megszervezése

A kiegyezés után, a modern államberendezkedés megteremtése érdekében már 1869-ben törvény született a bírói képzés feltételeiről és a hivatásgyakorlás alapvető szabályairól (1869:IV. tc.). Ennek nyomán megjelentek a bírói kinevezés szakmai követelményei, és megfogalmazódtak a bírói függetlenség alapelemei, garanciái is. A törvény rögzítette a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szervezeti és hatásköri különválasztását. A bíraskodás – a szervezet mellett – tartalmilag is egységessé vált, hiszen alapelveként a törvény előtti egyenlőség, valóban eltűntek a rendi különbségek.¹⁶

A jogalkotó a bíróságok felügyeletét és egymáshoz való viszonyát is rendezte. Eszerint az igazságügy-miniszter felügyelete mellett minden bírósági elnök felügyelő hatósága lett az adott bíróság dolgozóinak, illetve a magasabb fokú bíróság szervezetileg felügyeleti jogot kapott az alacsonyabb felett. Mindez elősegítette az egységes hierarchia kiépítését, amelyben az egyes bíróságok hatásköre is törvényben, pontosan rögzítésre került.



A debreceni királyi ítélőtábla épülete

A hatáskör és a felügyelet jogszabályi rendezése alapján az 1871:XXXI. és XXXII. törvénycikkek útján állították fel az egységes állami bírósági szervezetet, kiemelve a rendes bíraskodás előbb említett elsődlegességét a különböző bíróságokkal szemben.

A rendes bíróságok közül Debrecenben 1872. január 1-től királyi Járásbíróság és királyi Törvényszék működött.¹⁷ Fellebbviteli hatóságuk a Marosvásárhelyen működő királyi Ítéltábla volt 1890-ig, amikor megszervezték a debreceni királyi Ítéltáblát is. A Járásbíróság egyesbírói eljárásban, elsőfokú bíróságként többnyire a kisebb perértékű polgári és kisebb súlyú büntetőügyeket intézte, emellett telekkönyvi bíróságként is működött. A Törvényszék vegyes folyamodású bíróság volt: első fokon nagyobb perértékű polgári pereket, kereskedelmi és váltóügyeket, hitbizományi pereket és súlyosabb bűnperek tárgyait, de cégbíróságként és csődbíróságként is eljárta.¹⁸ Fellebbviteli szerve volt ugyanakkor az illetékességi területén működött járásbíróságoknak. Az esküdtbíráskodást Magyarországon az 1848:XVIII. tc. teremtette meg, amikor a sajtóvétségek elbírálására esküdtszéket rendelt. A kiegyezés után – bár az intézményt folyamatosan viták övezték – az esküdtbíráskodás új lendületet kapott: a bűnvádi perrendtartás Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter¹⁹ kezdeményezésére, bizonyos bűncselekménycsoportok esetén esküdtszéki eljárással egészült ki. Az esküdtbíróságokat a törvényszékek mellett szervezték meg, így a Debreceni királyi Törvényszék mellett is létrehozták. A különböző bíróságok közül egy sem működött Debrecenben, hiszen ezek többnyire már jellegükénél fogva a székesfővároshoz kötődtek.

Az eredetileg az 1868:LIV. tc. által felállított két királyi Ítéltáblát 1890-ben további kilencel bővítették, köztük a debreceni székhelyű táblával is, amely kizárólag fellebbviteli fórumként, másod-, illetve harmadfokon járt el a polgári és büntetőügyekben, és döntvényalkotási jogával lehetősége volt az ítélkezési gyakorlat egységesítésére is.²⁰

A decentralizáció, a Királyi Ítéltáblák számának felemelése és az új bíróságok megszervezése Szilágyi Dezső 1889–1895 közötti igazságügy-miniszter nevéhez fűződik.²¹ Munkásságának egyik vezérfonala volt a túlterheltsége miatt hamar működésképtelenné vált Budapesti Királyi Ítéltábla tehermentesítése, a több királyi ítéltábla felállítására²² révén pedig egyúttal a szóbeliség és közvetlenség eljárásjogi alapelveinek, valamint az alsóbíróságok feletti hatékonyabb szakmai felügyeletnek a megteremtése volt. Az, hogy a 19. század végén az igazságügy szervezeti reformja elodázhatatlan, vitán felül állt, a megvalósítás mikéntjéről azonban helyi és országos szinten is heves viták folytak. E vitákban a lokális érdekek és az országos közügy érvei csaptak össze.

Debrecen törvényhatósága a reformjavaslat felvetésétől kezdve elkötelezett támogatója volt annak, hogy az egyik, felállítandó új Táblának a város adjon otthont. Nemcsak amiatt, mert már korábban is működött a városban magasabb szintű bírói fórum (mint például a Tiszántúli Kerületi Ítéltábla), hanem a meglévő gazdasági, kulturális, infrastrukturális adottságokra és a városnak az ország közéletében általánosságban betöltött kiemelkedő szerepére hivatkoztak. Helyi szinten nyilvánvalóan fontosnak

tartották az új, magas szintű fórum felállítását a városban, hiszen a táblai székhelyül szolgáló települések számára az új fórum a kiemelkedés lehetőségét kínálta.

A város már 1889 nyarától kezdve komoly erőfeszítéseket tett, és szinte erején felüli felajánlásokkal küzdött a Tábláért. A várost vezető Törvényhatósági Bizottság tagjai ugyanis azonnal felismerték, hogy milyen potenciál rejtőzik az új bíróságban. Nem csupán a pusztán számadatokkal érveltek (ha a fennálló rendes bírósági fórumrendszeret vesszük alapul, a Debrecenben felállítandó Táblához hat királyi törvényszék teljes területe és lakossága tartozhatna, mindennel együtt 626 négyzetmérföldnyi terület és majd másfélmillió lakos, az ország területének és népességének pontosan egytizede), hanem a város hagyományos, mintegy történelmi jelentőségével is: földrajzi, társadalmi, gazdasági súlyára, tiszta magyarságára, a lakosság áldozatkészségére egyaránt hivatkoztak.

Az érvek között felmerült az is, hogy Debrecennek már csak azért is joga van a Táblához, mivel „evidens képtelenség” volna, ha Debrecen nem tartozna az ország első tíz városa közé. A statisztikai adatok mellett további érvként említették a városban működő jogakadémia jelentőségét is (az egyetemi szintű jogászképzés csak az 1914/15-ös tanévben indult meg Debrecenben, de a Református Kollégium kebelében ekkor már több mint 100 éves múltra tekintett vissza a jogoktatás).

A történeti érvek és adottságok felsorolása mellett a város vezetősége komoly áldozatokra is hajlandó volt az Ítéltábla megszerzése érdekében. Már a korábbi reformjavaslatok megjelenésekor állást foglalt a város törvényhatósága arról, hogy „egy királyi táblának Debrecenben bekövetkező elhelyezése esetén, a szükséges épület előállítására nézve az államkincstárt nagyobb mérvű segélyben részesíteni hajlandó”.²³

A város 1889-ben is határozatban ajánlotta fel az új fórum végleges épületének megépítéséhez azt, hogy ingyenesen megfelelő telket biztosít és ad át az államnak, arra a működés megkezdésétől számított tíz éven belül saját költségen, az igazságügyi kormányzattal egyeztetve megépíteti a megfelelő széképületet, addig pedig a Tábla elhelyezésének költségeit bérleti díj formájában maga a város állja.²⁴ Ennek érdekében hosszú távú, az 1896-os évig tartó bérleti szerződést kötött Podmaniczky Gézánnal a Piac és Széchenyi utcák sarkán (ma is) álló ún. Podmaniczky-ház teljes első emeletére vonatkozóan. „Helyzetükénél és közlekedési viszonyaiknál fogva egyenes kijelölt táblai székhelynek tartjuk Debreczent és Szegedet. Azért kétszeresen szükséges őket emelni s fejleszteni, mert igazi, tiszta, s egyszersmind intelligens, kultúrképes magyarság gyújtópontjai.”

„Elhitték nekünk, hogy a magyar culturának Debreczen erős vára lesz” – így ünnepelte a város az 1890 májusában elfogadott, 1890:XXV. törvénycikket, amelyben véglegesen eldőlt, hogy a felállítandó kilenc új királyi ítéltábla egyike Debrecen székhellyel fog működni.

A törvény rendelkezései értelmében az Ítéltábla hatásköre a már létező két királyi tábla hatáskörébe utalt ügyekkel egyezett meg, a területileg alá tartozó királyi törvényszékek és királyi járásbíróságok fellebbezési fő-

ruma lett. A jogszabály szerint az ítélőtáblák személyzete az elnökből, tanácselnökökből és bírákból, elnöki titkárból, tanácsjegyzőkből és fordítóból állt. A törvény alapján a táblai bírók összlétszáma a 245-öt nem haladhatta meg, azaz a tizenegy ítélőtáblán átlagosan 21 bíró működhetett. A munkát a kinevezett igazgató, irodatisztek, írnokok, számtanácsosok, számtisztek és számadók, valamint gyakornokok segítették. Mivel a kinevezett elnök, bírák és más munkatársak fizetése az állampénztárból származott, ezzel a városnak tennivalója nem volt. Azt viszont szerette volna elérni, hogy nagy tekintélyű elnöke legyen a Táblának. Ebben szintén nem kellett csalatkoznia, hiszen a király a tábla elnökévé a munkássága teljében járó kúriai bírót, Puky Gyulát nevezte ki.²⁵

A Királyi Ítélőtábla kinevezett személyzete 1891. május 5-én a következőkből állt: Puky Gyula elnök a Királyi Kúriáról érkezett Debrecenbe, ötvenes évei elején járt, az első polgári tanácsot vezette. Emellett ellátta a Tábla vezetésének egyéb feladatait is (a szervezés során egyébként miniszteri biztosként járt el), és mivel a tábla az alárendelt törvényszékek és járásbírók fegyelmi hatóságaként is működött, vezette a fegyelmi tanácsot is. Csathó Ferenc lett a másik polgári tanács vezetője, a büntető tanács vezetésével pedig Széll Farkast bízták meg. A Tábla vezetése tehát szakmai karrierjük és teljesítményük csúcán járó, 45-50 év körüli, tapasztalt bírákból alakult meg.

A személyzet további kinevezett tagjai: Az első polgári tanácsban Puky Gyula mellett Horváth Dezső, Garam Jenő, Kiss Endre, Tar Gyula és Tamássy Béla bírák, Hillán Jenő és Vass Antal tanácsjegyzők. A második polgári tanácsban Csathó Ferenc mellett Comanescua Sándor, Danilovics Elek, Egry Kálmán, Gajzágó Béla, Gichey Gyula, Kovács Antal és Stancsek János, a tanácsjegyzőként Széll Géza és Palatin János dolgozott. A büntető tanácsban Széll Farkas elnökle alatt Draveczy Adorján, Hieronimy Béla, Naményi József, Naszády Gyula, Nyers Lajos és Unger Gusztáv ítélkezett.²⁷

A város már a Tábla megalakulását megelőzően kijelölte a felépítendő igazságügyi palota helyszínét:²⁸ a Kis-új utcai hátsó frontozhoz kapcsolva a Tábla új széképülete a Széchenyi utcán, a Korona vendéglő és a mellette levő leányiskola helyén épülhetne fel. E telkeket a város saját költségen meg is vásárolta. Az igazságügyi minisztérium ezt a felajánlást és tervet 1892-ben elfogadta, és úgy tervezték, hogy az új Törvényház építését a következő év tavaszán el is lehet kezdeni. A két épület kiürítése azonban a tervezettnél több időt vett igénybe, így folyamatos egyeztetések után, nagy késedelemmel, csak 1895 tavaszán tudták megkezdeni az új épület felépítését.

Az új épület terveit az akkor már több igazságügyi épület tervezésével megbízott Wagner Gyula tervei alapján, a város pénzén, és elsősorban a város vállalkozóinak munkáját igénybe véve építették fel.²⁹ A tervek – és a tényleges kivitelezés – szerint 67 szobás, hét tanácssteremmel, a három tanács részére kialakított ülésteremmel és visszavonulási helyiségekkel, egy díszteremmel, elnöki irodákkal, bírói dolgozószobákkal, tanácsjegyzői dolgozószobákkal, könyvtárral és segédhivatalnoki helyiségekkel felszerelt impozáns épület az elnökön kívül 19 bírónak nyújtott a hivatáshoz

illő, méltó elhelyezést. Ezzel a létszámmal vált a Debrecenben működő Királyi Ítélőtábla az 1890-ben elfogadott törvényi átlagnak megfelelő méretűvé.

A Tábla működése – a táblai döntvényjog

A Debreceni m. kir. ítélőtábla 1891 és 1949 közötti tényleges ítélkező tevékenységének feldolgozása a levéltárban elhelyezett peranyagok alapján jelenleg folyamatban van.³⁰ A rendes ítélkező tevékenység elemző értékelése mellett törekszünk feldolgozni az eljárási alapelvek megjelenését és érvényesülését, valamint értékelni az ítélőtáb-



Puky Gyula, a debreceni királyi ítélőtábla elnöke 1891–1898²⁶

lák számára biztosított döntvényalkotási jogkört, ennek helyi megjelenését is.

Ez utóbbi körből kiemelhető, hogy a bírósági iratok között fennmaradt, és jelenleg a levéltár állományában megtalálható „*A debreczeni kir. ítélőtábla polgári tanácsainak elvi jelentőségű jogkérdésekben létrejött megállapodásai*” felcímű három füzet, amelyben a debreceni Tábla I. és II. polgári tanácsainak döntvényei olvashatóak. 1891 és 1918 április közepe között összesen 204 elvi megállapodást vezettek be a fennmaradt három kötetbe. Az 1890:XXV. tc. alapján ilyen határozatot olyan ügyekben hozhatott a Tábla, amelyekben mint utolsó fokú bíróság járt el, és a felmerült elvi jelentőségű jogkérdéseket teljes ülésben bírálhatta el. A teljes ülés elvi megállapodásait az illető királyi tábla tanácsai mindaddig követni tartoznak, amíg azt újabb teljes ülési megállapodás meg nem változtatja.³¹ A szabályozás részleteit az 1891. augusztus 12-én kiadott 4214/1891. IME sz. rendelet tartalmazta.³² Ez a rendelet teremtette meg azt a lehetőséget, hogy a Táblák nem csak teljes ülésben hozhattak döntvényt, hanem az egyes tanácsok önállóan is juthattak elvi megállapodásra, amelyet a jogegység érdekében³³ igyekeztek következetesen alkalmazni. A levéltári anyagban e forrásokat találtuk fel nemrégiben.

Dogmatikai szempontból a döntvények azért érdekesekek, mivel a 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben a magánjog még mindig nem volt kodifikált joganyag, szabályai részben törvényekben, részben azonban a szokásjogban (ideértve a bírói döntvényjogot is) jelentek meg.³⁴ Nem kisebb feladat hárult tehát a bírákra, minthogy elvi jellegű határozataikkal a törvényekben nem vagy hiányosan, pontatlanul szabályozott rendelkezést, tulajdonképpen magát a jogszabályt pótolják, a homályos jogtételt értelmezzék. Ez azonban – épp a jogszabályban biztosított kötőereje miatt – olyan veszélyes mezejre a jogalkalmazás és bizonyos bírói jogalkotás között, amely miatt joggal fejezte ki aggodalmait a korabeli szakirodalom.³⁵

Az I. és II. polgári tanács elvi megállapodásai³⁶ legtöbbször a törvények nyelvtani és teleologikus értelmezésén alapulnak. Ritka kivétel az olyan, amely épp a bírói mérlegelés lehetőségét, sőt, kötelezettségét írja elő valamely jogszabályra való mechanikus hivatkozás helyett.³⁷ Az elvi megállapodások legnagyobb része eljárásjogi természetű: a 204 döntvény majdnem fele, 101 idesorolható. Ez

nem véletlen, hiszen az eljárási, különösen a csődeljárási szabályok voltak hiányosak, részben elavultak. Ha ehhez a számhoz hozzávesszük a végrehajtási jogi további 30, valamint a perköltség megállapítására vonatkozó 17 megállapodást, jól látható, hogy a legtöbb vitás kérdés eljárási természetű volt.

Ezenkívül találtam öt hatásköri kérdést rendező elvi megállapodást (közigazgatási szervek és bíróság közötti, kereskedelmi bíróság és más bíróság közötti, az Osztrák–Magyar Monarchia közös szervei, bíróságainak joghatóságára, határozataik végrehajtására vonatkozó, valamint egy ügyvédi leltárral kapcsolatos, a kamara megkeresése alapján indult ügyben hozott határozat, amely a törvényszék és Tábla közötti hatáskörmegosztást világítja meg).³⁸

Az anyagi jogi elvi megállapodások feltűnően csekély számúak: két házassági, illetve házassági vagyoni jogi, öt öröklési jogi, 12 a vagyoni jogba és telekkönyvi joghoz sorolható, 18 kötelmi jogi (elsősorban zálogjogi), valamint két munkajogi tárgyú van a határozattárakban. A fennmaradó néhány megállapodás pedig nem besorolható, ún. egyéb döntvény. A döntvények közül külön felhívja magára a figyelmet a 180. számú, a Hármaskönyvre mint hatályos jogforrásra hivatkozó végzemeny, amely szerint „*A H.K. I. 78 cím 2 §-ának az a rendelkezése, hogy a kir. kincstárral szemben az elbirtoklási idő 100 év, ma is fennálló jogszabály. (1979/1908 P. sz. / Curia 6004/1907P. sz.)*”

A közel húsz éven keresztül feljegyzett elvi határozatok között számos ellentétes döntvényt is találhatunk, ez a jogalkalmazás, a bírói gyakorlat változását mutatja (érdekes, hogy általában nem áll ezek mögött jogszabályváltozás).³⁹

A döntvények túlnyomó többsége nincs ellátva indoklással, a jelentősebbek azonban igen. A határozatokat sokszor több szempontból, más, különösen curiai döntvénnyel is alátámasztották.⁴⁰ Az azonban megfigyelhető, hogy a táblabírák – annak ellenére, hogy azokhoz semmilyen módon nem voltak kötve – figyeltek egymás döntvényeire, ilyenre a győri és a szegedi tábla vonatkozásában is többször hivatkoznak a debreceni polgári tanácsok.⁴¹

A korabeli gyakorlatot ismerő kutatók számára nem kétséges, hogy az 1890-es évek és 1920 közötti jogalkalmazási gyakorlat a szakmának sok szempontból valóban a csúcsa volt, amely követendő példaként áll a mai joggyakorlat előtt is.

Jegyzetek

¹ Hajnik Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt*. Budapest, 1899, 85. p., újabban P. Szabó Béla: *A felső-magyarországi városszövetség 17. század jogkönyvének eljárásjogi vonatkozásai*. In Homoki-Nagy Mária (szerk.): *V. Szegedi Jogtörténeti Napok. A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon*. Szeged, 2013, 197–220. p., általában a városi és a támoki jogról: különösen 205–206. p.

² Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Budapest, 1972, 67–68. p.

³ Degré Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. (Szerk. Béli Gábor, Pécs, 2010, 264. p.

⁴ E fellebbviteli fórumról részletesen Ifj. Szentpétery Imre: A támoki ítélőszék kialakulása. In *Századok*, 68. évf., 1934. Klny., Veres Miklós: A támoki hatóság és a támoki szék 1526–1849. A *MOL Kiad-*

ványai III. Hatóság- és hivaltörténet 2., Budapest, 1968, és Felhő Ibolya: Buda elsősege a támoki városok között. In *Tanulmányok Budapest Múltjából* 19. Budapest, 1972, 153–178. p.

⁵ Hajnik 1899, i. m., 96. p.

⁶ Béli Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest–Pécs, 2000, 239–240. p.

⁷ Iratai az 1848–1850 közötti időszokról megtalálhatók: Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL HBML) IV.B. 1115.

⁸ Papp László: *A rendes bírósági szervezet változásai Magyarországon 1849–1861 között*. *FORVM*, 2014. 159. p.

⁹ Iratai az 1850–1854 közötti időszokról megtalálhatók: MNL HBML IV.B. 1117.

¹⁰ Bónis–Degré–Varga 1972, i. m. 135. p.

- ¹¹ A Vegyesbíróóság iratait a Levéltár őrzi: MNL HBML IV.B. 1117.
- ¹² Iratai az 1854–1861 közötti időszakból megtalálhatók a Levéltárban: MNL HBML IV.B. 1118.
- ¹³ E bíróság iratai az 1861–1871 közötti időszakról rendelkezésre állnak: MNL HBML IV.B. 1119.
- ¹⁴ Debrecen szabad királyi város törvénykezési szervezete és a változások általános iránya ebben az időszakban összevethető Miskolc város gyakorlatával. Utóbbiról részletesen Stipta István: *Az igazságszolgáltatás szervezete 1848–1871*. In Veres László (szerk.): *Miskolc története IV/1. 1848-tól 1918-ig*. Miskolc, 2003, különösen 79–85. p.
- ¹⁵ Ennek szervezetét és működését részletesen feldolgozta tanulmányában Antal Tamás: Adalék a vegyes bíróságok történetéhez. A debreceni vegyes bíróság (1869–1871). *Debreceni Szemle*, 2003, 4. 547–570. p.
- ¹⁶ Vö. Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Budapest, 1982.
- ¹⁷ Az 1872–1944 közötti időszakra vonatkozó irataik megtalálhatók a levéltárban: MNL HBML VII.2.
- ¹⁸ Megyeri-Pálffy Zoltán: A debreceni Magyar Királyi Törvényszék egykori épülete. In Bartha Ákos – Szálkai Tamás (szerk.): *Introdúczió a régiókatatásban. IV.* (elektronikus tanulmánykötet.) Debrecen, 2014, 31–45. p. + mellékletek.
- ¹⁹ Stipta István: Szilágyi Dezső és az igazságügyi modernizáció. In Csibi Norbert – Domaniczky Endre (szerk.): *Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában*. A Deák-bicentenáriumi alkalmából rendezett országos történetész-jogtörténetész konferencia anyaga, Pécs, 2004, 137–152. p.
- ²⁰ Antal Tamás: A debreceni királyi ítélőtábla felállításának és Puky Gyula elnökségének története. In *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIX*. Debrecen, 2002–2003, 215–230. p., uő: *A debreceni ítélőtábla megszervezése (1890–1891)*. In *Belvedere*, 2003/XV. 1–2. szám, 4–12. p., uő: Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéletlábak, bírói jogviszony, esküdtsek. In *Dél-Alföldi Évszázadok*, 23., Szeged, 2006.
- ²¹ Munkásságához legújabb tanulmányával és forrásközléssel: Antal Tamás: *Szilágyi Dezső és műve*. Szeged, 2016.
- ²² Az ítélőtáblák történetének feldolgozásában élenjáró a szegedi műhely, amelynek öt kötetre tervezett monográfiatorozatából az első két kötet már napvilágot látott: Antal Tamás: *A Szegedi Királyi Itélőtábla története 1890 és 1914 között*. Budapest, 2014, és uő: *A Szegedi Királyi Itélőtábla története 1914 és 1921 között*. Budapest, 2015.
- ²³ MNL HBML IV.B. 1405/b., 6732/1882. sz. irat.
- ²⁴ MNL HBML IV.B. 1403/a., 11.
- ²⁵ Antal, 2002–2003, i. m., 215–230. p.
- ²⁶ A kép forrása: *Debreceni Képes Kalendárium*, 1903. 3. évf., 29. p.
- ²⁷ Ua.
- ²⁸ MNL HBML IV.B. 1405/b., 6732/1882. sz. irat.
- ²⁹ Az építéstörténethez részletesen. Megyeri-Pálffy 2014, i. m., 31–45. p.
- ³⁰ Pl. Szabó Zsanett: Büntetéskezelési elvek a vagyon elleni bűncselekmények körében a két világháború között. In Talabos Dávidné dr. Lukács Nikolett – dr. Szabó Erzsébet (szerk.): *DE Praetor Szakollégium Tudományos Diákezt Tanulmánykötet*, Debrecen, 2014, 157–172. p., uő: A személyes szabadsághoz való jog érvényesítése a Bünvádi Perrendtartásban. In *Debreceni Jogi Műhely*, 2014/2, 1–18. p., uő: *Enyhítő és súlyosbító körülmények megítélése a vagyon elleni bűncselekmények kapcsán 1920–1925 között, különös tekintettel a Debreceni Itélőtábla ítélkezési gyakorlatára* (tudományos diákköri dolgozat, kézirat, Debrecen, 2012), Gaál Szilvia: *A motívumokról. Finkey kritikája a gyakorlat alapján*. (tudományos diákköri dolgozat, kézirat, Debrecen, 2016).
- ³¹ 1890:XXXV. tc. 13. §.
- ³² Rendeletek Tára, 1891, 1167.
- ³³ Vö.: 4214/1891. IME r. 4. §.
- ³⁴ Vö. pl. Balogh Judit: Magánjog a XIX. század végén Magyarországon: Katona Mór 1899-es kiadású rendszeres magánjoga elé. In Katona Mór: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonalai*. Budapest, 2008, 9–24. p.
- ³⁵ A bíróságra a jogszabály kivételes hatáskört ruház, amelyet kiterjesztő magyarázattal nem szabad a törvényhozás rovására szűkíteni, a bíróság javára pedig bővíteni – írja Márkus Dezső: A kir. ítélő táblák döntvényei. *JK* 40, 1905, 20. sz., 166. p.
- ³⁶ A döntvények részletes feldolgozására a közeljövőben kerül sor, a jelen tanulmányban csak érdekességként kívánunk felvillantani néhány statisztikai és tartalmi jellemzőt.
- ³⁷ II. polg. tanács, 81. sz.
- ³⁸ Pl. II. polg. tanács 97. sz.: „...*mindezeknél fogva ki kellett mondani, hogy olyan esetekben, amidőn a kielégítési végrehajtás valamelyik ausztriai bíróság által hozott végrehajtási végzés alapján, a Magyar állam területéhez tartozó ingatlanokra ezéoztatik vezetetni, a végrehajtás elrendelésének alapját a magyar bíróság vizsgálat tárgyává tenni köteles és az ingatlan csakis az illetékes magyar bíróság határozata alapján vehető végrehajtás alá. (952/1901. P. sz. I. polg. tanács)*”
- ³⁹ Pl. II. polg. tanács, 118. sz.: „*Annak megállapítása, hogy valamely ügylet szinleges-e vagy sem, jogkérdést képez s így a felülvizsgálat körébe vonható. (A kir. ítélőtábla mint felülvizsgálati bíróság.) Bevezette: Dr. Markovits Elemér kir. albiró.*” Ezzel szemben a 160. sorszám alatti, teljes ülési határozat épp ellentétesen foglalt állást, s ezzel hatályon kívül helyezte a korábbi döntvényt: „*A jogügylet szinlegességének kérdése ténykérdés. (1907 dec. 30-án az összes polgári bírák értekezletén hozott határozat.)*”
- ⁴⁰ Pl.: II. polg. tanács, 54. sz.: „*Az 1874:XXXIV. tcz. 46 és 48 §§-aiban felsorolt köteleesszégések valamelyike miatt az ügyvéd ellen emelt panaszos ügyekben a panaszlott ügyvédnek újra felvétel iránt előterjesztett kérelme további eljárás alapjául elfogadható: mert az idézett törvényfent megjelölt szakaszaiban felsorolt köteleesszégések valamelyike miatt az ügyvéd ellen emelt panasz folytán folyamatba tett eljárás a polg. prdts. szabályaitól eltérő hivatalos vizsgálaton alapuló különleges eljárás lévén, miből folyóan kétségtelen az, hogy a határozattal befejezett ilyen ügyben a polg. prdts. 69 §-án alapuló perújításnak helye nincs; tekintette azonban arra, hogy úgy a szóbanforgó törvény, valamint az eljárást szabályozó 4544/1879 sz. Ig.Miniszteri rendelet az ily ügyek újrafelvételét ki nem zárja, a panaszlott ügyvédnek az ellene folyamatban volt vizsgálati eljárás újra felvétele iránt előterjesztett kérelmét már az ügyvédek elleni fegyelmi eljárás hasonzerűségénél fogva is további eljárás alapjául elfogadni kell. (Curia 1736/1900. P. sz.)*”
- ⁴¹ A szegedi és a debreceni ítélőtábla ítélkezési gyakorlatának egységességére utal a II. polg. tanács 151. sz. alatt felvett határozat indokolása is, amely a szegedi kir. ítélőtábla 6. sz. polgári döntvényére hivatkozik: „*Ha a hagyaték tárgyalása alkalmával az örökhagyó házastársa vagy az örökösársak valamelyike a saját vagyonát az 1894:XVI. tc. 60 §-ában foglalt rendelkezésnek megfelelően osztály alá bocsátja, a tárgyalást vezető kir. közjegyző tárgyalási díjának megállapításánál az osztály alá bocsátott vagyon értéke figyelembe nem veendő és ez az érték a díjszámítás alapját képező vagyon értékének meghatározása céljából a hagyatéki vagyonhoz hozzá nem számítandó, mert a díjszámítás alapját az 1894:XVI. tc. 127 §-ának utolsó előtti bekezdése értelmében kizárólag a hagyatéki vagyonnak a terhek levonása nélkül fennálló leltári értéke képezi, márpedig az osztály alá bocsátott vagyon hagyatékának nem tekinthető s erre az esetre a szegedi kir. ítélőtábla 6-ik sz. polgári döntvénye sem alkalmazható. Az osztály alá bocsátás esetén, amennyiben az arról szóló okiratok nem mutattnak, az 1894:XVIIU. tc. 60 §-a értelmében külön jegyzőkönyv veendő fel, a kir. közjegyzőnek az eljárása tehát, amelyet az osztály alá bocsátott vagyon tekintetében kifejtenie kell, az 1894?XVI. tc. 119 §-ának utolsó bekezdése szerint őt illető különdíjak által nyer díjazást. (2152/1907.P. sz.)*”

